

ФРАНЦ КСАВЕР МОЦАРТ — АНТОН ЛЯНГЕ (Біографічна розвідка)

Світлана Стець

*старший науковий співробітник відділу «Музей європейського мистецтва»
Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького*

Систематизовано біографічні дані двох визначних діячів культури Львова першої половини XIX ст. — композитора Франца Ксавера Моцарта і театрального художника Антона Лянге. Визначено їх родинні зв'язки. На основі документальних і літературних джерел уточнено дату народження А. Лянге, час його прибуття до Львова та роботу театральним художником.

Ключові слова: Антон Лянге, Франц Ксавер Моцарт, родинні зв'язки, біографія, дата народження, театральний художник, львівський театр.

The article deals with systematizing of the biographies of two outstanding artists in the cultural life of Lviv in the early XIX century i.e. a composer Franz Xaver Mozart and a theatre scenic artist Antoni Lange. Their family relationships were determined. On research of documentary and literary sources a verified A. Lange's date of birth, time of his arrival in Lviv and beginning of his work as a theatre artist at Lviv theatre has become available for scientific community.

Keywords: Antoni Lange, Franz Xaver Mozart, family relationships, biography, date of birth, a theatre scenic artist, Lviv theatre.

Перша половина XIX ст. — цікавий, але недостатньо вивчений період культурної спадщини Галичини. Саме тоді були закладені основи поступу суспільно-культурних явищ у Львові, які згодом принесли містові славу «мистецького П'ємонту». Важливим фактором, що змінив хід історії Західної України, стало утворення після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Королівства Галичини й Лодомерії. Прогресивні реформи Марії-Терезії та Йосифа II були спрямовані на покращення матеріального становища населення держави через стабілізацію соціально-економічної ситуації та модернізацію системи управління. Гасло про рівність усіх народів, що мало б консолідувати державу, незважаючи на те, що перевагу віддавали німецькомовним, усе ж відіграло свою роль

у самоідентифікації українців. У владі місцевої польської шляхти замінювали імперські чиновники, часто однаково байдужі як до польських, так і до українських інтересів. У Львові, який 1783 р. отримав статус столиці Королівства Галичини й Лодомерії, осіло чимало іммігрантів, зокрема й митців. Це підтвердили експонати виставки «Побутовий портрет у Львові в першій половині XIX століття» 1988 р. у стінах Львівської картинної галереї — близько 200 картин з трьох львівських музеїв. Ця виставка засвідчила вагомість культурно-мистецького спадку згаданого періоду й стала поштовхом для подальших його досліджень. В останні десятиліття з'явилися нові мистецтвознавчі напрацювання й публікації, зокрема С. Малець [13; 14], М. Левицької [10-12], С. Король [6], Н. Крокіс [7] — в ділянці образотворчого мистецтва; Д. Колбіна [5; 21], Л. Мазепи [25], Є. Гота [18], Л. Кияновської [3; 4] та ін. — з музичної галузі. Інтерес до пізнання й оцінки ролі діячів культури й мистецтва кінця XVIII — першої половини XIX ст. очевидний, проте життя і діяльність таких знакових постатей, як композитор Франц Ксавер Вольфганг Моцарт (1791–1844) і художник Антон (або Антоні) Лянге (1774(?)/1779(?)-1842) (дати подані з енциклопедичних видань) не виокремлювались. У цьому дослідженні розглянуто ті спільні обставини, які в першому десятилітті XIX ст. привели їх зі столиці Габсбурзької імперії Відня до Львова, одного — на довгі роки, іншого — назавжди. Джерельною основою цієї розвідки є найновіші дані пошуків українських та європейських істориків і мистецтвознавців.

Якщо життєпис і творчість «львівського Моцарта» музикознавці як в Україні, так і в Австрії вивчили досить ґрунтовно, то матеріал, який зібрали українські дослідники стосовно біографії й творчої спадщини А. Лянге — «патріарха львівського пейзажу» (за визначенням М. Голубця) [1, с. 56], потребує докладнішого опрацювання, тим більше, що в музеях Львова експонується чимало його робіт. Дев'яносто літографій художника з видами Галичини, Поділля, Волині, що є в збірці Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, також свідчать про його вагомий мистецький спадок. Це розрізнені аркуші з графічних циклів, виданих у Львові в літографічній майстерні Й. Піллера: в 1823 р. під назвою «Збірник найгарніших й найцікавіших місцевостей Галичини» («Sammlung der schonsten und interessantesten

Gegenden von Galizien»), в якому нараховувалося 35-37 літографій, та альбому літографій під назвою «Збірник видів цінних парків в Польщі» (Zbiór widoków cenniejszych ogrodów w Polsce) — 44 літографії в 11-ти теках-зошитах, що вийшли з друку в 1825/1827 рр. На жаль, у повному обсязі альбоми до наших днів не дійшли. Повторно літографії додруковували впродовж 30-х років. Деякі з них, коли Антон Лянге перестав працювати в театрі, він повторював олійними фарбами на полотні: гравюра «Руїни замку в Теревовлі», літографії з видами Олеського й Підгорецького замків з колекції ЛННБ України ім. В. Стефаника; живописна картина «Краєвид» (1839 р.) з ЛНГМ ім. Б. Возницького та картини в експозиції Львівського історичного музею. Згідно з народознавчими засадами романтизму, твори художника наповнені дрібними постатями стафажу, а в них ми бачимо аристократів біля своїх палаців, міщан у тогочасних костюмах у достовірному архітектурному середовищі, зокрема Львова, селян у праці або на відпочинку. Вони є портретом часу, свідком минулого нашого краю. Скажімо, на гравюрі «Ярмарок під собором св. Юра» (колекція ЛННБ України ім. В. Стефаника) зафіксована зви-чаєвість автохтонного населення.

Творчість А. Лянге досить високо оцінили історіографи ХІХ ст.: Е. Раставецький [27], Я. Болос Антоневиц [20], С. Гюттлер [30]. Велика кількість картин і графічних робіт А. Лянге в українських, польських, австрійських громадських і приватних колекціях свідчать про його популярність. Та з часом про «патріарха львівського пейзажу» майже забули.

Сучасні українські дослідники повертаються до вивчення творів А. Лянге. Так, Г. Дергачова в статті «Забутий львівський пейзаж Антонія Лянге» [2] головну увагу приділила атрибутуванню картини «Пелчинський став у Львові», а відомості про художника та його мистецьку спадщину висвітлила коротко, й базуються вони, судячи з використаних джерел [20, s. 103; 31, s. 14-15], на інформації кінця ХІХ — початку ХХ ст. Докладний аналіз індивідуальних особливостей пейзажного доробку митця подала С. Король у статті «Антон Лянге: між класичним пейзажем і натурними студіями». Водночас автор зазначила: «через брак докладних біографічних відомостей нема змоги нам у повному обсязі реконструювати

творчий шлях» [6, с. 152]. Для польських і австрійських істориків мистецтва діяльність Антона Лянге не є пріоритетною, хоча у варшавських і віденських колекціях зберігається багато його літографій. Лише побіжно згадує про А. Лянге Ізабель Рьоскау-Ридель, описуючи культурне життя німців у Львові від кінця XVIII до половини XIX ст. [28]. Тому варто докладніше зупинитися на його біографії, з'ясувати його причетність до родини композиторів Моцартів.

Не підлягає сумніву, що для пізнання творчості будь-якого митця необхідно знати, звідки він походить, школу (де і в кого навчався), значення його мистецького спадку з урахуванням локалізації та суспільно-культурної атмосфери часу, в якому жив. Стосовно «львівського Моцарта» відомо те, що 22 жовтня 1808 р. сімнадцятилітній юнак Франц Ксавер Вольфганг, який з легкої руки своєї матері, співачки Констанції з Веберів (1762–1842), повсюди представлявся як Вольфганг Моцарт (Молодший), вирушив з Відня до Галичини. До Львова прибув 5 листопада 1808 р. [17, С. 14]. У маєтку графа Віктора Ігнація Баворовського в Підкамені став учителем музики для чотирьох дітей. Що спричинило переїзд сина уславленого композитора з Відня — столиці, де життя повнилося культурними подіями, в місцину на далеких окраїнах імперії? Безсумнівно, матеріальні труднощі. Запропоновані щомісячна заробітна плата в «1000 гульденів, помешкання, опалення та світло», як писала мати Констанція Моцарт в листі від 14 вересня 1808 р. до старшого сина Карла [29, С. 45], мали допомогти талановитому молодому музиканту самостійно стати на ноги й утвердитися. Відомим фактом є те, що після передчасної смерті В. А. Моцарт залишив свою дружину Констанцію з дітьми без засобів до існування та ще й з великими боргами. Після смерті чоловіка вдова Моцарта, маючи на руках двох синів (молодшому Францу Ксаверу виповнилося щойно чотири місяці), була змушена зайнятися концертною діяльністю, а згодом залучати до виступів п'ятирічного молодшого сина. Часто виступала з рідною сестрою — уславленою віденською придворною артисткою (колоратурне сопрано) Алоїзою Лянге (1760–1839), дружиною Йозефа Лянге (1751–1831) — популярного драматичного актора віденського придворного театру (Hofburgtheater). Ось у такому родинному зв'язку з Моцартами з'являється прізвище Лянге. Йозеф Лянге знаний ще тим,

що в 1782–1783 роках намалював прижиттєвий портрет свого швагра В. А. Моцарта і його дружини Констанції. Відомо, що батьком Антона Лянге був віденський актор, проте його ім'я було не згадане. Сучасний польський дослідник Міхал Доманський у «Словнику польських художників...» подав його ім'я як Макс Ланге [16]. Таке саме ім'я вказане й у статті С. Король [6, с. 152]. Але відомостей про актора з таким іменем у Відні приблизно між 1770–1820 роками немає. Натомість знаним і популярним, особливо в ролі Гамлета, був Йозеф Лянге. Нові архівні дані, які подав австрійський дослідник Міхаел Лоренц про життя і творчість уславленого композитора В. А. Моцарта і дотичних до нього людей [24], стосуються й швагра Йозефа Лянге, в якого від трьох дружин народилося 17 дітей. Зокрема, дослідник розкриває зміст заповіту актора від 1 червня 1827 р., який зачитали після його смерті 1831 р. У заповіті згадано сина від першого шлюбу — Антона, пейзажиста «in Bamberg» (з якихось причин перекручено: замість «Lemberg» вжито назву баварського міста). Згідно із заповітом, найстаршому синові дістався символічний спадок — золотий кишеньковий годинник та емальована шкатулка. В автобіографічній книзі Йозефа Лянге «Biographie des Joseph Lange, k.k. Hofschauspielers» (Відень, 1808 р.) знаходимо відомість про його старшого сина — художника театру «in Lemberg», тобто у Львові [22, S. 185]. Ще одним джерелом на підтвердження того, що батьком художника Антона Лянге був актор Йозеф Лянге, може служити повідомлення у віденській пресі, зокрема у «Wiener Allgemeine Theaterzeitung» (1819 р., № 83), про ремонт у львівському театрі, про його внутрішнє оздоблення й створення нової завіси із зображенням Аполлона, який переслідує Дафну, що перетворюється в дерево-лавр. А це «твір театрального художника Антона Лянге, сина придворного актора Йозефа Лянге» [18, S. 205]. У збірці ЛННБ України ім. В. Стефаніка зберігаються два графічні портрети Йозефа Лянге. На одному з них — великих розмірів гравюрі на металі авторства Вольфа й Пфайлера (1795 р.) — він представлений у ролі Альбрехта з трагедії Й. А. фон Тоєррінга «Агнеса Бернауер».

Наступним етапом нашого дослідження є встановлення точної дати народження Антона Лянге. У літературі її або не зазначають, або подають із розбіжністю в п'ять років. Німецькі біографічні

словники, зокрема «Österreichisches Biografisches Lexikon 1815–1950» [26], як і дослідники XIX ст. Е. Раствацький [26] та Я. Б. Антоневиц [20], дату народження А. Лянге подають — 1779 рік. Така сама дата зазначена і в українських енциклопедичних словниках [8; 9]. Міхал Доманський [16], а також українські історики мистецтва, зокрема Г. Дергачова [2], очевидно, беручи до уваги некролог, в якому вказувалося, що художник А. Лянге помер на 68-му році життя, подають дату його народження: близько 1774 р. Спираючись на нові генеалогічні дослідження [19], вдалося з'ясувати, що Антон народився в першому шлюбі Йозефа Лянге зі співачкою Марією Анною Елизабетною (1757–1779), донькою художника-мініатюриста Філіппа Ернста Шиндлера (1723–1793), який був художнім директором цесарської фабрики порцеляни у Відні. Весілля, після тривалого супротиву батька нареченої, відбулося 1775 р. Тому дата народження Антона не може припадати на 1774 рік. Перша дружина Йозефа Лянге померла в березні 1779 р. від пневмонії на шостому місяці вагітності [22, S. 105], залишивши сиротами старшу доньку Габрієлу (1776–1802) [23], яка стала акторкою Бургтеатру, та сина Антона. Тому художник Антон не міг народитися у 1779 р. Удруге Йозеф Лянге став до шлюбу з Алоїзою Вебер — 31 жовтня 1780 р. [15]. Серед семи народжених дітей Алоїзи Лянге* син Антон теж не числиться. Це ще раз підтверджує, що Антон Лянге народився у першому шлюбі Йозефа Лянге з Марією Анною Елизабетною, і датою його народження є не 1774 і не 1779 рік. Про старшого сина Йозефа Лянге — Антона — у своїх листах згадувала вдова уславленого композитора Констанція Моцарт. У документах, які зібрав і опублікував дослідник Артур Шуріг, знаходимо дату народження Антона Лянге — 1778 рік [29, S. 177]. Очевидно, що саме ця дата є правильною. Враховуючи обставини смерті Марії Лянге, Антон народився в першій половині 1778 р. Отже, Антон Лянге і на 13 років молодший Франц Ксавер Моцарт, хоча не були братами по крові, але виховувалися в одному родинному колі. Мати музиканта й мачуха художника були рідними сестрами. Достеменно відомо, що композитор В. А. Моцарт і актор Й. Лянге

* Діти Й. Лянге й Алоїзи з Веберів: Марія Анна Сабіна Нанетте (31.05.1781 – 1827), Філіппіна (23.09.1782 – 1785), Аугуст (09.1783 – 1784), Франц (літо 1785–1786), Росіна (грудень 1786 – ?), Карл Якоб (02.09.1788 – ?), ще одна дитина померла при народженні.

приятелювали, належали до організації вільних мулярів, часом разом виступали на сцені. Їхніх дітей поріднила ще й рання сирітська доля.

Становлення Франца Ксавера Моцарта як музиканта відбувалося під пильною увагою матері, що зафіксовано документально і достатньо добре досліджено, а де й у кого навчався Антон Лянге — інформації обмаль. Можна припустити, що перші уроки малювання міг давати дід по матері, художник-мініатюрист Ф. Е. Шиндлер, в домі якого зі своєю першою дружиною й дітьми жив до часу свого другого одруження в 1780 р. Й. Лянге [22, S. 84]. Також сам батько Й. Лянге, який з дитинства виявляв мистецький хист, два роки вчився у Віденській академії мистецтв і все життя займався малярством, міг прилучати свого сина до малювання. Популярний актор залишив після себе низку живописних і графічних творів, зокрема прижиттєві портрети В. А. Моцарта і його дружини Констанції.

Майже всі львівські художники першої половини ХІХ ст. були випускниками Віденської академії мистецтв, однак імені Антона Лянге в її списках не віднайдено. Навчання в академії коштувало немалих грошей. З автобіографічної книги Й. Лянге дізнаємося, що актор мав великі фінансові труднощі, зокрема борг шість тисяч гульденів [22, S. 143]. Він скаржився, що його друга дружина Алоїза часто хворіла, тому сім'я мала великі видатки на лікарів. Вона покинула його, не повернувшись із гастролей (1795 р.). Він мусив утримувати п'ятьох дітей, свою матір і тещу, якій, згідно з угодою, від 1780 р. сплачував пенсію. Далі він писав: «Я залишився батьком трьох доньок, з котрих дві були і її (Алоїзиними) дітьми, і двох синів, з котрих молодший був і її сином, двоє старших дітей були від моєї першої дружини» [22, S. 180]. Це свідчить, що Антон жив з батьком, який не мав змоги оплачувати йому навчання. Яким же чином майбутній львівський пейзажист вчився в уславленого Лоренца Шонбергера (1768–1846/47), про що написано в усіх довідниках? Впливи творів Шонбергера, особливо його ранніх картин, намальованих при дворах князів Шварценбергів і Лобковіц у Північній Богемії, як і пізніших — з мотивами гірських водоспадів, руїн старих замків і фортець дуже помітні у творах А. Лянге. Для прикладу: далекосяжні краєвиди «Панорамний вид Рудніце з замком біля Ельби» (Північнобогемська галерея красних мистецтв у Літомержице) Шонбергера й «Пелчинський став у Львові» (ЛІНГМ ім. Б. Возницького) А. Лянге.

Майстер настроєвих краєвидів Лоренц Шонбергер в 1782 та в 1788/89 рр. навчався у Віденській академії мистецтв у Міхаела Вутки (1739–1822). Здобув популярність своїми панорамними творами, сповненими світлових ефектів. З біографії Л. Шонбергера знаємо, що в 1791 р. він разом з художником Й. Абелем працював над завісою для старого Бургтеатру. Саме тоді міг познайомитися з Йозефом Лянге та його сином Антоном. Справді, в 28-му розділі своєї біографічної книги актор описував, як коштовно прикрашали Бургтеатр, у якому він працював, як за ескізом пана Фюгера намалювали нову завісу. «Виконання пейзажу в ній доручили панові Шонбергеру, а постатей — панові Абелю» [22, S. 182]. Далі Й. Лянге оповідає, що у цей час «з великою наснагою зайнявся малярством, зокрема пейзажним», а на «приятельських умовах настанови й уроки йому і його старшому синові давав відомий Шонбергер» [22, S. 185]. Таким чином, факт того, що Антон Лянге в 1791 р. брав уроки малярства у Лоренца Шонбергера, підтверджено. Але Антону Лянге тоді було 13-14 років. Лоренц Шонбергер дуже багато подорожував, не затримуючись надовго на одному місці, тому постійно давати уроки не міг. Йозеф Лянге в своїй книзі хвалиться, що художник Шонбергер настільки «підніс малярську вправність сина, що той отримав місце театрального художника у Львові» [22, S. 185]. Ймовірно, що уроки в Л. Шонбергера Антон Лянге міг брати й пізніше, приблизно в 1805–1806 рр. Відомо, що Л. Шонбергер після поїздки до Парижа в 1804 р. перебував у Відні. Там зав'язались його стосунки з майбутньою дружиною співачкою Маріаною Марконі (1785–1882), яка в 1805–1809 рр. мала ангажемент у віденському Придворному театрі. Можна припустити, що десь у цей проміжок часу, перед приїздом до Львова, А. Лянге поновив навчання в Шонбергера, уроки якого стали для творчої манери Антона визначальними.

У творчості Антона Лянге помітні впливи ще одного віденського художника Йогана Непомука Шодельбергера (1779–1853), який, як і Шонбергер, був великим шанувальником творчості Клода Лоррена. Маючи природний талант, Й. Н. Шодельбергер, який походив з дуже бідної родини, з ранніх літ навчав інших дітей малюванню. У 18 років закінчив філософські студії й приступив

до роботи помічником вчителя з малювання в Рисувальній школі св. Анни. Здобув славу, але вважався самоуком. Порівнюючи так звані ідеальні пейзажі Шодельбергера й Лянге, в яких збігаються італійські мотиви, композиційні схеми, колористична організація малярського середовища картин, ряд дрібних деталей, доходимо висновку, що це не випадковість, а результат доброго знайомства. Тому можна припустити, що А. Лянге в юні роки відвідував Рисункову школу св. Анни у Відні.

Утвердилася думка, що А. Лянге прибув до Львова на запрошення відомого львівського мецената театру графа Станіслава Скарбека (1780–1848) [1, с. 88]. Однак Йозеф Лянге, розповідаючи, як його син потрапив до Львова, вказував на іншу особу: «свого приятеля Краттера» [22, S. 185]. Франц Краттер (1758–1830) — знакова постать в історії Львова. Його багаторічна діяльність сприяла росту культури мешканців міста. Зокрема, він суттєво спричинився до становлення й розвитку львівського театрального мистецтва. Життєве кредо Ф. Краттера як прихильника ідей йозифінізму збігалось з позицією Й. Лянге, який в автобіографічній книзі прославляв австрійського монарха й писав: «Невмирущий кайзер Йозеф мав погляд на сцену як на засіб для просвіти своєї нації» [21, S. 65]. Маючи теологічну й юридичну освіту, Франц Краттер присвятив своє життя театру. Написав чимало драм, комедій, які успішно йшли на сценах Австрійської імперії, зокрема у Львові. До столиці Галичини прибув у листопаді 1784 р. Від 1795 р. допомагав Францові Гайнріху Буллі (1754–1819) — засновнику постійно діючого львівського німецького театру. Третього травня 1802 р. разом зі своїм братом Ігнацом та Францом Буллою підписав угоду з містом про співдиректорство цього театру [18, S. 136]. Франц Краттер відомий ще тим, що на власній земельній ділянці у передмісті Львова (тепер це парк «Залізна вода»), збудував літній театр, в якому в 1808 р. йшли вистави, а в 1811 році заснував «Львівську газету». Як директор театру, він мав право ангажувати акторів і персонал [18, S. 138]. Тому з упевненістю можна стверджувати, що саме завдяки йому Антон Лянге отримав посаду художника-декоратора у німецькому театрі Львова.

Роль театру в ХІХ ст. важко переоцінити, особливо в Австрійській імперії, де ще від доби Просвітництва йому відводилась і політична роль — національного формотворення, і суспільно прогресивна — культурного виховання громадян. Закономірно, постійний німецький театр у Львові мав стале фінансування з Відня, а після театрів у Празі й Будапешті належав до найбільш значущих провінційних сцен монархії. Тому не випадково Йозеф Лянге в автобіографічній книзі, що вийшла з друку у Відні 1808 р., хвалиться про вдале працевлаштування сина. У ній чітко зазначено, що його син вже перебував у Львові: «...де він ще, а я вірю, що для задоволення тамтешньої публіки перебуває» [22, S. 185]. Отже, можна стверджувати, що Антон Лянге прибув до Львова не в 1810 р., як про це писав М. Голубець і як це усталилося в літературі, а щонайменше на два роки раніше. Тому юний Франц Ксавер Моцарт, їдучи до Галичини, мав відомості про цей край і сподівався на допомогу від близької людини у випадку виникнення труднощів. Зрештою, в короткій хроніці життя Моцарта-молодшого, яку склав Рудольф Ангермюллер на підставі документів, що зберігаються в Зальцбурзі в Міжнародній фундації Моцартеум, зазначено, що 10 листопада 1808 р. Франц Ксавер зустрівся у Львові зі своїм родичем Антоном Лянге, який там перебував [17, S. 14]. Очевидно, на підставі цього факту дослідниця І. Рьоскау-Ридель також вважає, що Антон Лянге прибув до Львова не пізніше ніж у жовтні 1808 р. [28, S. 266].

Тепер не можемо стверджувати, чи в цей ранній період А. Лянге постійно жив у Львові. Воєнні дії наполеонівської Франції, що точилися по всій Європі, ускладнювали повселюдно життєві ситуації. Захоплення Рима й арешт Папи, бій австрійської й французької армій недалеко від Відня, під Ваграмом, і як результат — підписання Шеннбрунського мирного трактату, вносили суспільну напруженість, непевність у майбутньому й не сприяли розвитку мистецтв. Воєнні дії не минули Львова. Про це писав Єжи Гот: «27 травня 1809 р. австрійське військо відійшло з міста і без жодного пострілу його зайняло польське: 1 лейтенант, 2 улани й 14 гренадерів. Поляки вважали, що відновлюється польська держава, але це тривало недовго. Уже 19 червня під турецький марш зі сторони Янова повернулись австрійські війська під командуванням

генерала Ф. М. Л. Егермана. А 28 червня до Львова підійшло шість тисяч російських солдатів на чолі з генералом бароном Малер-Закомельським і зайняли місто. А 14 грудня 1809 р. знову ввійшли австрійські війська» [18, S. 155]. Настільки швидка зміна влади призвела до загального хаосу. Глядачів у театрі не стало, та й актори німецького театру порозбігалися: наприклад, порушивши контракт, втекла співачка Нанетте Лянге (1781–1827) [18, S. 193], можливо, кузина Ф. К. Моцарта й сестра Антона по батькові, яка вже в юному віці в червні 1806 р. вперше виступила в ролі Церліни в опері В. А. Моцарта «Дон Жуан» у Відні. Про цей виступ згадувала Констанція Моцарт у листі до сина Карла [29, S. 33]. Директор німецького театру Ф. Булла припинив виступи, виїхав до Відня й перебував там аж до Великодня 1810 р., мотивуючи це прагненням отримати від цісарського двору фінансування для театру й врегулювати відносини з львівською міською владою [18, S. 158]. Чим у цей час був зайнятий Антон Лянге — наразі з'ясувати не вдалося. Франц Ксавер Моцарт, який до кінця грудня 1810 р. перебував у маєтностях місцевих магнатів, у листі з Підкаменя до матері жалівся на нудне немузичне життя [17, S. 16].

Львівську театральну сцену 27 травня 1809 р. зайняла польська трупа Яна Непомуцена Камінського (1777–1855), що приїхала з Одеси до Львова. Відтоді почалися постійні виступи польського театру. Тому Я. Н. Камінського називають батьком галицької польської сцени. Він доклав чималих зусиль, щоб його трупа залишилася працювати у приміщенні міського театру (колишнього Францисканського костелу) за пізніше підписаною умовою — дві вистави на тиждень і сплата третини доходу трупи австрійському антрепренеру Ф. Г. Булли [18, S. 178]. Чи був уже тоді Антон Лянге задіяний як художник у польських виставах — достеменно невідомо. Але в бюджетних документах, спрямованих до міської влади задля належного фінансування, які склав директор Ф. Булла 2 квітня 1811 р., зазначено, що в попередньому сезоні в театрі працювали 13 акторів, три акторки, капельмейстер Горман, директор оркестру Ліпінський. Там же ж вказано, що ще необхідно «прийняти на роботу двох акторів і трьох акторок, театрального художника Лянге, балетну групу...». У цьому документі зазначено, що річна заробітна

плата театрального художника має становити «800 фл., капель-мейстра — 792, директора оркестру — 600» [18, S. 160]. Очевидно, для міських урядників, до яких з цим документом звертався Ф. Булла, ім'я театрального художника А. Лянге було вже знайомим, бо директор театру його конкретно називає, на відміну, наприклад, від акторів, яких мали на меті заангажувати. Це ще раз підтверджує, що на початок 1811 р. Антон Лянге уже був відомою особою у Львові.

До наших днів не дійшли рисунки, гравюри, картини Антона Лянге, які могли бути створені між 1810 і 1820 рр. Найбільш імовірно, що у цей період він повністю віддався праці в театрі. Адже на час театального сезону 1817/1818 рр., як про це дізнаємося з короткого переобліку майна у німецькому театрі, там нарахувалося 24 «головні декорації», тобто комплексне сценічне устаткування. Відповідно до вистав існували декорації «палацу», «фортеці», кількох «великих салонів», пишного залу, залу середнього достатку, убого обставленого залу, міщанського помешкання, бідної селянської халупи, «лісу», «гірського краєвиду» з потоком або з водоспадом, «берега моря», «нічного парку в місячному сяйві», 2-3 екзотичні декорації. Інші виготовляли під конкретну виставу, як, наприклад, «інтер'єр кафедрального собору в м. Реймс» для драми Ф. Шиллера «Орлеанська діва» [18, S. 147]. Було ще 465 замінних сценічних декорацій, які можна було при потребі допасовувати [18, с. 149]. Короткі схвальні відгуки про роботу театрального художника Антона Лянге над сценічними декораціями час від часу з'являлися в пресі, скажімо, у «Wiener Allgemeine Theaterzeitung» (1819, N 83, S. 331-332; 1821, N 18, S. 71) [18, S. 212].

Романтизм, що розповсюдився на Галичину, пробуджував у глядачів бажання захопитись чимось надзвичайним, надприродним, таємничим. Тому постійна зміна декорацій була необхідною. Водночас глядачі прагнули побачити щось з власного оточення, близьке й впізнаване. В моду ввійшли топографічні описи та історичні розповіді. Співдиректор театру Франц Краттер на початку 1820-х років наполіг на тому, щоб в репертуарі були вистави з місцевої історії — «Облога міста Львова Карлом XII в 1704 р.» або сюжети з історії Австрії — «Уславлення Марії-Терезії і її високоповажаного сина Йозефа II угорцями» [18, S. 212]. Крім того, п'єси, сценарії відомих

європейських авторів переробляли під смаки місцевої публіки. Зокрема, директор польського театру Я. Н. Камінський був автором багатьох переробок: «Міщанин шляхтич, чи турки на Волині» — наслідування за Мольєром, або «Гелена, чи гайдамаки на Україні» — за драмою Т. Корнера, або «Львів'янка Гедвіг» — за переробкою Трайтшле «Аліна, королева Гольконди». У німецькому театрі у сезоні 1823/1824 рр. йшли вистави Фрідланда під загальною назвою «Сплячий бард доісторичних гробів», які склалися з таких частин: «Марта Брумбергер, або вітряк у Винниках»; «Бігуни з Заліщик, або срібний меч, бойова куля і старе татарське знамено»; «Брат із Аару, або Чортові скелі поблизу Лисинич»; «Дівчина втікачка, або землекопки з жовківської долини». Безсумнівно, для створення відповідних декорацій до цих вистав Антону Лянге необхідно було на власні очі побачити згадані місцевості. Художник-сценограф багато подорожував, робив топографічно достовірні замальовки. Вони переросли у графічні цикли, що в 1823 р. вийшли з друку в літографічній майстерні Й. Піллера. У цьому «Збірнику найгарніших і найцікавіших місцевостей Галичини» є декілька видів Винник, панорамні зображення Заліщик, оточених Дністром, зображення Чортових скель під Львовом, замку в Теробовлі тощо. Задля достовірного відтворення місцевості, де відбувалася дія популярної опери «Оборона Теробовлі, або мужність Хшановської» (авторство Я. Кубліцького), художник-декоратор побував у Теробовлі. Збереглися літографії із зображенням руїн замку. Згодом, вже наприкінці 1830-х років, він повторив це зображення олійними фарбами на полотні. Та це не єдиний живописний твір у доробку А. Лянге, зумовлений театральним репертуаром. Ще одна картина зі збірки галереї «Руїни замку в Оджи-коні» (1839) також пов'язана з роботою А. Лянге над сценічними декораціями. Це — для комедії «Помста» Олександра Фредра, прем'єра якої відбулася у Львові 1834 р. на сцені польського театру. Дія п'єси розгорталася саме довкола цього зруйнованого замку, що перейшов у спадок дружині автора — Софії з Яблоновських.

У творчому доробку А. Лянге є декілька видів Львова. Треба додати, що і в його сценографічній діяльності зображення міста зайняли почесне місце. Як про касовий магніт писали про виставу

«Аліна, або Львів на іншій частині світу» в «Wiener Allgemeine Theaterzeitung» (1824, N 151, S. 603) [18, S. 233]. Похвалу художнику-чарівнику за створені ним оптично достовірні зображення Львова на сцені до комічної пантоміми в двох актах «Арлекін у Львові» можна прочитати у львівському журналі «Mnemosine» за 1834 р. (№ 32, с. 128) [18, S. 274].

Праця А. Лянге в німецькому театрі у 30-х роках складалася не завжди найкраще. Часта зміна директорів театру після смерті Булли, їхні різні вимоги та смаки стосовно організації сценічного простору були причиною перерв у роботі А. Лянге в театрі. Хоча «Австрійський біографічний словник» подає, що художник працював у театрі до 1832 р. [26], проте з відомостей у тогочасній пресі бачимо, що він успішно створював декорації до вистав й у 1834 р., і в листопаді 1835 р. (вистава «Роберт-чорт»), і пізніше. Подією сезону 1836/1837 рр. у Львові була прем'єра чарівної казки Фердинанда Раймунда «Марнотратник» («Verschwender»). Одночасно відбулися прем'єри в німецькому й польському театрах. Для німецької сцени декорації малював художник Мартінеллі, а для польської — Лянге, який переніс локалізацію дійства в Карпати, чим добився великого успіху. Про декорації на польській сцені писали у «Wiener Allgemeine Theaterzeitung» як про «більш вдалі, обґрунтовані й досконалі» [18, S. 291]. Різноманітні карпатські пейзажі в літографіях і акварелях з'явилися в творчості художника ще у 20-х рр. (водоспади біля Маняви і Пасічної, види м. Сколе). До нашого часу дійшли два карпатські краєвиди великого розміру, намальовані олійними фарбами на полотні у 1841 р.: «Гірський потік» (зберігається в збірці галереї) і «Водоспад» (у 1950-х роках передали до Ермітажу (Петербург)). Ці краєвиди експонували на одній із перших публічних виставок у Львові 1847 р.

При підтримці князя Генрика Любомирського у 1825/1827 рр. у тій же майстерні Й. Піллера видано альбом літографій «Збірник видів цінних парків Польщі» (Zbiór widoków celniejszych ogrodów w Polsce). Серед цих літографій є зображення палацу Г. Любомирського в Пшеворську, королівських палаців, що свого часу належали Любомирським у Лазенках, у Вілянові, палацу князя Юзефа

Любомирського в Рівному, Свірзького замку, що був у власності графів Цетнерів, замку в Олексінці князів Чарториських на Волині, новозбудованого палацу А. Страховського в селі Рудники* й багато інших. Поява такого різноманіття зображень палаців в оточенні рукотворних парків і садів була певною мірою теж пов'язана з працею А. Лянге в театрі, а точніше — з театральною публікою. Адже в Галичині, як, зрештою, в усій Центральній і Східній Європі, аристократи становили більшість глядачів. Чимало з них належали до лож вільних мулярів і підтримували розвиток мистецтв. Зі щоденника Ф. К. Моцарта знаємо, що впродовж гастрольної поїздки 1819–1821 рр. завдяки рекомендаційним листам членів вільномулярських лож, він мав змогу організовувати свої концерти. Понад половину театральної публіки у Львові тоді становили не мешканці міста, а середнього й вищого рівня шляхта, землевласники, яким австрійська влада підтвердила вищий суспільний статус. З територій розділеної Польщі до Галичини, що була під лояльною Австрією, приїхало багато магнатських родин, які побудували собі тут пишні резиденції. Вони стали замовниками топографічних краєвидів. Маєтності поміщиків, які художник відтворив на папері, додавали статусності власникам і мали популярність. Адже в такий спосіб можна було похвалитися і своїми статками, й особистою причетністю до мистецтва. Індивідуальне ставлення автора до замовників таких «ландшафтних портретів» відчутне у композиціях різної складності, як і в різноманітній настроєвості зображень і, навіть, у супровідних підписах на них. Так, літографія з зображенням палацу князів Понінських у Червоногороді, порівняно з іншими, підписана з особливим пієтетом: «...власність її високості пані княгині Гелени Понінської». Особиста повага до княгині, яка займалася малярством, тобто стала для А. Лянге «товаришем по цеху», зрозуміла. Княгиня запрошувала художника у свій маєток на Тернопільщині, бо, крім князівського палацу Понінських, він ще зобразив рукотворний водоспад і їхній водяний млин біля нього. У колекції ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігається літографія з дуже вдалим видом на водоспад у Червоногороді. Княгиня Понінська брала участь у

* Перечислені літографії зберігаються в ЛННБ України ім. В. Стефаника.

першій художній виставці у Львові 8 червня – 22 липня 1837 р. Серед понад шестисот творів, що експонувалися на виставці в п'яти залах ратуші, було сім красевидів та зображення «Мадонни» пензля Антона Лянге, а також роботи Карла Швайкарта — автора прижиттєвих портретів «Львівського Моцарта» й «патріарха львівського пейзажу» Лянге. Крім К. Швайкарта, портрети А. Лянге намалювали Годлевський, Ковальський (у збірці ЛННБ України ім. В. Стефаника). Класично-романтичні, часом панорамні красевиди А. Лянге з видами Львова й інших міст і містечок Галичини, Волині, Поділля, відомих споруд, палаців або руїн історичних замків і фортець зі стафажними постатями представників різних суспільних верств у тогочасних костюмах були популярними, їх високо оцінювали художники. Для глядачів ХХІ ст. вони залишаються свідками минулих часів, сповненими ліричною настроєвістю й погідною споглядальністю.

З огляду на викладений матеріал, можна стверджувати, що Антон Лянге народився у Відні в сім'ї придворного актора Йозефа Лянге й співачки Марії Анни Елизабети з Шиндлерів — доньки художнього директора придворної віденської порцелянової фабрики Філіппа Ернста Шиндлера. Справжньою датою його народження є 1778 рік. З'ясовано, що зростав він у родинному оточенні з дітьми композитора В. А. Моцарта. Перші уроки з живопису отримав від своїх рідних: діда по материнській лінії та батька Йозефа Лянге, який попри акторську діяльність займався малярством. На підставі беззаперечного факту визначено, що в 1791 р. Антон Лянге брав уроки з пейзажного живопису у Лоренца Шонбергера. Був також під впливом Йогана Непомука Шодельбергера, який викладав у Рисунковій школі св. Анни у Відні. До Львова приїхав на запрошення співдиректора постійного німецького театру Франца Краттера не пізніше як у 1808 р. Відтоді впродовж багатьох років, до 1838-го працював у Львові як театральний художник на німецькій і польській сценах. Його діяльність у театрі обумовила вибір тем і мотивів для станкових творів. Загалом життя і творча діяльність Антона Лянге вимагають ще докладнішого опрацювання і можуть стати темою окремого дослідження.

7. *Крокіс Н.* Львівське мистецьке життя кінця XVIII — початку XIX століття / *Наталія Крокіс* // «Ї» : незалежний культурологічний часопис (Львів). — 2017. — Чис. 86. — С. 104-121.
8. Ланге Антон // Мистецтво України : біогр. довідник / упоряд.: *А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський* ; за ред. *А. В. Кудрицького*. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1997. — С. 354.
9. Ланге Антон // Митці України : енцикл. довідник / упоряд.: *М. Г. Лабінський, В. С. Мурза* ; за ред. *А. В. Кудрицького*. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1992. — С. 350.
10. *Левицька М.* Австрійський «мистецький десант»: іноземні художники у Львові на зламі XVIII–XIX століть [Електронний ресурс] / *Мар'яна Левицька*. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n58texts/levyucka.htm>. — Назва з екрана.
11. *Левицька М.* Віденський бідермаєр у Львові (1815–1840-ві рр.) : варіант регіональної рецепції / *Мар'яна Левицька* // Народознавчі зошити. — 2009. — Зош. 3/4. — С. 426-440.
12. *Левицька М.* Скульптура й живопис у Львові кінця XVIII — першої половини XIX ст. // Історія Львова : у 3 т. / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 2007. — Т. 2 : 1772–1918.
13. *Малець С.* За часів Маркіяна Шашкевича / *Софія Малець*. — Львів : «Центр Європи», 1998. — 94 с.
14. *Малець С.* Мистецьке життя Львова першої половини XIX ст. // Львів. Історичні нариси / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 1996. — С. 201.
15. Aloisia Lange [Електронний ресурс] // Lexikon Multimedia. — Режим доступу: http://mugi.hfmt-hamburg.de/Artikel/Aloisia_Lange. — Назва з екрана.
16. *Domański M.* Lange Antoni / *Michał Domański* // Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających / Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. — Т. 4. — S. 436-439.
17. Franz Xaver Wolfgang Mozart (Wolfgang Amadeus Mozart Sohn) Reisetagebuch 1819–1821 / Hergs. und kommentiert *Rudolf Angermüller*. — Internationale Stiftung Mozarteum Salzburg, 1994. — 366 S.
18. *Gött J.* Das Österreichische Theater im Lemberg im 18. und 19. Jahrhundert (aus dem Theaterleben der Vielvolkermonarchie) / *Jerzy Gött*. — Wien, 1997. — В. I. — 490 S.
19. Joseph Lange [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.geni.com/people/Joseph-Lange/6000000013641340328>. — Назва з екрана.
20. Katalog ilustrowany wystawy sztuki polskiej od roku 1764–1886 / wyd. *Jan Bołoz Antoniewicz*. — Lwów, 1894. — S. 103.

21. *Kolbin D.* Ein Lemberger Portrat von Franz Xaver Mozart In:Lemberg/L'viv 1772–1918. Wiederbegegnung mit einer Landeshauptstadt der Donaumonarchie. — Eigenverlad der Museen der Stadt Wien / *Dmytro Kolbin.* — Wien, 1993. — S. 30-32.
22. *Lange J.* Biographie des Joseph Lange, k.k. Hofschauspielers / *Joseph Lange.* — Wien, 1808. — 254 S.
23. Lange Joseph [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119000474.html#ndbcontent>. — Назва з екрана.
24. *Lorenz M.* Das Forschungsprojekt «W. A. Mozart und sein Wiener Umfeld»: Mozartforschung in Wien am Beginn des 21. Jahrhunderts [Електронний ресурс] / *Michael Lorenz.* — Режим доступу: http://members.aon.at/michaelorenz/mozarts_umfeld/. — Назва з екрана.
25. Mazepa Leszek. Teatr muzyczny we Lwowie w kontekście kultury muzycznej miasta // *Musica Galiciana.* — Rzeszów, 2003. — Т. 7 : Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich. — S. 11-21.
26. Österreichisches Biografisches Lexikon 1815–1950. — Wien : Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 1969. — B. 4. — S. 446.
27. *Rastawiecki E.* Słownik malarzów polskich / *Edward Rastawiecki.* — Warszawa, 1850. — Т. 1. — S. 256-257.
28. *Röskau-Rydel I.* Zycie kulturalne we Lwowie w latach 1772–1848 / *Isabel Röskau-Rydel* // Вісник Львівського університету. Сер. історична, спеціальний випуск : Львів: місто — суспільство — культура. — Львів, 1999. — Т. 3. — С. 258-267.
29. *Schurig A.* Konstanze Mozart : Briefe, Aufzeichnungen, Dokumente : 1782–1842 / *Arthur Schurig.* — Bremen : Europaischer Literaturverlag GmbH, 2013.
30. Sto lat malarstwa lwowskiego : 1790–1890 / oprac. *J. Güttler* ; Galeria Narodowa m. Lwowa. — Lwów, 1937. — S. 15-16.
31. *Zarewicz St.* Katalog wystawy starych mistrzów lwowskich / *Stanisław Zarewicz.* — Lwów, 1925. — S. 14-15.